

ואף זו סוגיה במסכת כלים

מאת

דב סדן

לזכר ר' חנוך ילון
אשר מסילות לו בחקר לשון האבות
ונחיצות לו בחקר שפת האמהות,
בתודה על שנחפן לנו מגדשו

א

ענין היוצא מן הכלים כענין המוציא מן הכלים הם ביטויים, שנשתגרו הרבה בלשוננו, הן בכחיבה והן בדיבור, והסעיפו הרבה, ואף כונסו באוצרות-המלים האחרונים כלשונות שקליטתם קליטה, ויעוין שם. ודומה כי ראויים הם, מצד עצמם ומצד התפשטותם, לתשומת דעת, שיש בה כדי להעמיד על ענינם ושרשם. כנודע, כלל ההוראה של ענין היוצא מן הכלים הוא כהגדר למי שנתקפחה לו כל מידה של אורך-רוח ומתינות ושוב אינה שולטת בו, ותחתיה באה, ברגיל אף לכורח, מידה של קוצר-רוח ובהילות המרתיחתו ונעשית כאדונים לו; ואילו כלל ההוראה של ענין המוציא מן הכלים הוא כהגדר למי שגורם לו לזולתו, שתפול בו התחלפות מידות זאת וכזאת. אחזנו, לשם נוחיות, שימוש של הביטוי בזמן הווה ובגוף שלישי ובמין יחיד, אבל שימושיו, כידוע, הם בכל הזמנים ובכל הגופים ובכל המינים, כפי שיוורנו צרור הדוגמאות שנביא לשם כך.

אך עד שנביאם נעיר על ההבדל שבין שני סוגי השימוש העיקריים; הסוג האחד, שאינו כדקדוקה של הלשון העברית – אינו מזיק עצמו לכינויים, כענין הוא יוצא מן הכלים, והסוג האחר, שהוא כדקדוקה של הלשון העברית, והוא מזיק עצמו לכינויים, כענין הוא יוצא מכלי, והוא הבדל, המקיים את עצמו בצורות השימוש השונות; וכענין היציאה ענין ההוצאה.

ב

הרי, למשל, דוד שמעוני בשיר לכבודו של ח"נ ביאליק, שבו יבאר על שום מה כתבו בהברה אשכנזית: "אל נא תלעיני! / בשמך הוא הקולר: ביאליק / — כי לא מצאתי לו חברת / (תריזה נאה לתפארת) / בזאת הספרדית הדוהרת / עד כי יצאתי מה כלים... / אבל כל אלה דברים טפלים / העיקר הוא יקירי ביאליק: / הצדה ספרי אל תסלק" (פירסם מ' אונגרפלד, הפועל הצעיר, ל' כסלו תשכ"ז). וכן, יהודה יערי: "יצאתי מן הכלים. צעקתי, בכיתי, התחננתי: תני לי את הילד!

את ילדי השיבו ל"י" ("בין אשמורות", תש"י, עמ' 232). והצד השווה בשני השימושים, שניהם נמשכים לשיגרה המצויה, שאינה מזיקה עצמה לכינויים, אלא שבעל הסיפור מסתייע בו כדרך דיבורה של אשה, שהיא האני-המספר בסיפורו, ומתוך הקונטקסט ניכר שאין הדיבור העברי כדרך הטבע לה; ואילו בעל-השיר מסתייע בו כדרך דיבור משלו והחריזה (מהכלים – טפלים) כמכשירתו לכך. וכדומה שתי דוגמאות לנתן אלתרמן; דוגמה ראשונה: "אף עת הרים רקדו כאילים / אומרים שהוא כמעט יצא מן הכלים" ("הטור השביעי", תשי"ד, עמ' 412), והיא חריזה פיקנטית, שכן היא פותחת במה שמקורו גלוי וקדום ומסיימת במה שמקורו עלום וחדש, בחינת רב מזמין צעיר. דוגמה אחרונה, שבה הביטוי נתלה לא באדם או חי אלא בדומם הנתפס כחי, הלא הן האותיות: "וכמו זיקת מחליף הטמבר צבע / וכל האותיות יוצאות מן הכלים — / עת הדובר נתקל (באורח קבע) / בשמות הצרפתים, או האנגלים" (שם, עמ' 138). אם להדרגה של שלוש החריזות שלפנינו, הרינו עתה בתחתית, כי כאן אין לפנינו לא מקור קדום ("ההרים ירקדו כאילים") ולא מקור שאינו קדום כמותו, ולא צמד-ינגידיים מבית (עיקר וטפל), אלא הגדר של לעז ולועזים (אנגלים) הבולט משום שהוא, לפי ענינו של השיר, מרידה על ההלצה של הדיבור העברי, שכופין עליו היגוי לא-ל, והמרידה באה על תיאורה בהתקוממות האותיות וכעסן. לאמור, אם בשתי הדוגמאות הקודמות היו כפות-החריזה מעויינות יותר, באופן שהביטוי שלנו, שבית-האב שלו מעומעם, נתפצה מכוח חרוזו אחד ואחר, שבית-האב שלו ודאי, הרי הדוגמה האחרונה כמעורטלת ועירטולה כמכוון.

ומצויים כמה וכמה דרכי חריזה אחרים, וכדוגמה דרך פזמון של יוסי גמזו, התולה את הביטוי במופשט-לא-מופשט: "מה נעורית, לעזאזל, / ומתלהטת, / ויחומה / וכמו יוצאת מן הכלים / נשמת דורנו האסטמאטית, הפורטת / לימי קטנות / את דיגרינו הגדולים" (על ספסל בשדרה, אגרת להזו, דבר, ל' ניסן תשכ"ב).

עינינו הרואות, כיצד אותו ביטוי, שאין אנו יודעים לעת-עתה כתב-יחוסו, קונה לעצמו כמין אגרת-יחוסין מתוך שהוא שרוי בביטויים בני-בית (פרוטה – דיגרי), וחיודם (יום קטנות – ימי קטנות).

ג

והרי שתי דוגמאות לשימוש הביטוי שלנו לגבי מעמד דומה – ר' בנימין בענין סופר שספג סטירת-לחי מחברו, סופר אף הוא: "הוא קיבל את הסטירה בשלווה פילוסופית לא יצא מן ה"כלים", סלח למכה ודיבר וכתב עליו ועל יצירתו בחייו ובמותו, כאילו לא קרה דבר" (הדואר, י' אלול תש"ו); וכן חיים הזו בענין אח שחבל באחיו: "משוגע אתה או חסר דעה! — יצא מן הכלים, אה רשע מרושע" ("בישוב של יצר", תר"צ, עמ' 302).

הצד השווה הוא שיווי המסיבה, תגובה על הכאה, שכאן המוכה מתואר בכוחו שלא להתפס להתרגשות וכאן המכה מתואר ביצרו להתפס למלוא-ההתרגשות, והצד השונה הוא במה שהדוגמה הראשונה מדירה את הביטוי שלנו מזכות אורחות בלשון, וכפל המרכאות מעיד ("הכלים"), מה שאין כן הדוגמה האחרונה, שהיא דיבור של נפש בנפשות הסיפור.

וכדוגמה של הרחבת הביטוי שלנו, משימוש של פועל לשימוש של שם-עצם, אכרהם שלונסקי, בתרגום אלכסנדר פושקין, המתאר משחקה של יקטורה סמיונובה: "במשך כל משחקה – רשם פושקין – לא פסקו מחיאות הכפיים. כתום הטרגדיה, קראה הקהל אל הבמה בקריאות של יציאה-מן-הכלים" (שירת פושקין, 1966, עמ' 507). והיא דוגמה בולטת להתרגשות, שהיתרה ושבחה עמה, באופן שהשיגרה שלנו משמשת את שאינו שיגרה, כלשון כתבה של מיכאל אוהד: 'פעם אחת בשנה מותר לצאת מן הכלים ולצעוק "הידד!"' (הארץ, מוסף, ב' תמוז תשכ"ה).

וכדרך היציאה דרך ההוצאה; וראשית כל דוגמה של שימוש בביטוי מתוך היסוס במתן אורחות לו – "ח ברנר בענין מכתב מגערה: "אני אמרתי שלא למסרו בידך כלל – ואולם אתה "הוצאתני מן הכלים". נו, בדיעבד טוב שהוא כך" ("בחורף", מהדורת דביר הגדולה, כרך א', עמ' 57). מה שאין כן יעקב כהן: "לא! אינך יכול – אינך רשאי לראות אותו / ודאי יוציא אותך מן הכלים – / אסור לך להתרגז" (על שפת האוקינוס, מאסף הסיפורים, א', תש"ך, עמ' 53), או יהודה יערי: "השם יודע, שלא היתה עיני צרה בהירש מלך, אבל קריאות אלו של התפעלות היוצאות מפי הבחורות הוציאו אותי מן הכלים" ("בין אשמורות", תש"י, עמ' 52). ואף עתה יש, כמובן, דרך חריזה והמתפרש הימנה, ושוב יוסי גמזו בענין הילד יוסלה שנעב והושב והמהומה סביבו: "ונחילי פובליציסטיקה – נקל לשער – / יוציאנו עד ערב מכל הכלים / וירבו לפלפל, ולפרש, ולבאר / (איך אומר שם רב האמלט: / מלים... מלים)" (קאדנציה לקונצרט, כנ"ל ב' תמוז תשכ"ב).

נתן-נא דעתנו על השינוי המועט – לא: להוציא מן הכלים אלא: להוציא מכל הכלים, ועוד נראה כדוגמתו, ונסיים ונעיר, כי הביטוי שלנו נתרווח ועד כותרת העתון הגיע וראה רשימתו של יחיאל לימור: "לא תצליחו להוציא אותנו מהכלים"... אמר אב בית הדין לפרקליטים המתנצחים במשפט – בירושלים" ('מעריב', כ"ה חשוון תשכ"ז).

ד

ודומה, כי הביטוי, שהרכבו על טהרת לשוננו – גם הפועל (יצא או הוציא) גם שם-העצם (הכלים), גם המלים שביניהם (מן) הם עבריים – ושידע את עצמו שואל, יותר משידעו שואליו על כך, ביקש להשביח את מיקחו על דרך שסיגל, כדרך לשוננו,

כינייים לעצמו, באופן שהיוצא מן הכלים נעשה יוצא מכליו, והכלל דבק בכל אופני השימוש. וכן, למשל, יעקב רבינוביץ: "ר' שמואל מיטיב פנים וזורק אמרות טובות, ר' לייב המלמד יוצא מכליו, והרי הוא בבחינת סוס צוהל אל כל רוכב" (בית היינן, "אור ואד", תרפ"ד, עמ' 69).

ומסביבי התיאור ברור, כי לא מידת התרתחות של רוגזה היא לפנינו אלא מידת התפעלות של פיוס היא לפנינו, ללמדך כי הביטוי שלנו ענינו בחריגה ממידה מורגלת לא בלבד לצד הרעה, כדבר כעס ודומיו, אלא אף לצד הטובה, כדבר שמחה ודומיו. והרי צרור דוגמאות, מכאן ר' בנימין בתארו נואם ונאומו: "הוא דיבר בהתלהבות שאין דוגמתה. הוא יוצא מכליו. לא הוא דיבר, אלא כוח מה דיבר בו. נשמטה החזייה ממקומה. עברו ה"מנשטים" חוק ופרצו מתוך השרוולים" (במבוא לכתבי שלמה שילר), וכן בדברו על צייר וציוריו: "הגרמנים הטובים! הם יצאו קצת מכליהם, מאצטנינות הקרירות אשר להם. הם באו קצת במבוכה" (אמן בחסד עליון, על אברהם גיימן ותמונתו).

ומכאן יחיאל מר: "אדוני בכל הכבוד / אל תברח נא / אם זאת הפעם אצא מכלי / לעזאזל עם הכלב / אדוני יסלח נא / מבט אחד / גם אלי / גם אלי" (חמשה שירי אגב, מכתב לבעל כלב, על המשמר, כ"ו אב תש"ך). או דוגמה כפולה ליצחק יצחקי; האחת: "לעזאזל הרי היא תחריב לי את כל השתילים, או – ס! – יוצא מכליו הירקן – איזה מין בהמה שמעבירה רגלים" (שיבה זרקה בו, דבר, 23 אוקטובר 1936). האחרת, ולא על מדבר וחי אלא על צומח: "אגס נעלב / יוצא מכליו / על התפוחים כועס" ("חתונה בקבוצה"). והרי בעל כרוניקה של עיריה: "וראש העיר — מושל בכיפה ומטיל אימתו על כל העיר — נב הל — ויצא מממש מכליו בשמעו על — התנועה החדשה —" ("עיריתנו דייטש", תש"ך, עמ' 61). ולענין תיאור נאה למסיבות הפסיכולוגיות של הביטוי שלנו ראה, למשל, חגי [= חיים גורי]: בענין מלחמת ד' בן-גוריון בלוי אשכול: "סוף כל סוף גם הוא אינו אלא בשר ודם מה יכול הוא לומר לנוכח ההתקפה הקטלנית והמרושעת שמנהל נגדו ב'ג', טבעי הדבר כי גם הוא המאופק והסובלני והמאריך רוח – יוצא מכליו" (על הסגנון, "למרחב", י" סיון תשכ"ה). מה תימה, כי הביטוי שלנו הוא אורח מצוי בכותרות של מאמרי עתונים, וכן למשל יהודה גוטהלף: "כאשר עתון יוצא מכליו" ("דבר", "י"ב אדר א' תשכ"ז), או: "בן אהרן יוצא מכליו" ("הארץ", ט' אייר תש"ל), וכן גורית ארד: "לא לצאת מן הכלים" ("דבר", ז' ניסן תש"ל).

ה

והרי דוגמאות של שימושי-לשון כגון דוד כהן בסיפור חסידים: "לייזר שמח בחלקו, מקבל מטר מלותיה [של אשתו] המתובלות בחרפות ואינו יוצא מכליו" ("דוחק

הקץ"), יצחק אורפז: "איש זה מעודן הליכות, ביישן, שתקן וחיכוני, היונק את מקטרתו בנחת ולעולם אינו יוצא מכליו" ("מות ליסנדה", 1964, עמ' 6); וכדרך אזהרה, נתן אלתרמן: "ובכן אם תשמע צועקי אללי / כי מפלה השלטון לטובה קיבוצים / באותם הענינים של היבוא והמלאי... / אל תצא מכליך / עם כל היוצאים" ("הטור השביעי", תשי"ד, עמ' 105).

ודוגמה זו ראוי לעמוד עליה קצת; כמובן קיצור לשון הוא והמכוון: אל תצא מכליך עם כל היוצאים מכליהם, אבל הקיצור שהחריזה מסייעתו (קיבוצים-יוצאים) מעמיד את היציאה כיציאה ממש, כביכול רגליהם יוצאות מתוך כליהם, והוא רמוז נאה לביאורו הציורי של הביטוי. דוגמה חדה היא, אך יש לו למשוררנו חדה הימנה, וכבר העירותי עליה ("לשונו לעם", סיון תשי"ט) – בה הוא תולה את הביטוי שלנו במגבעת: "ופתאום נכנסה בך הרוח / ופתאום, הה, יצאת מכליך" ("ספר התיבה המזמרת", תשי"ח, עמ' 41). וגסתייע המשורר בשתי מליצות, אחת זקנה ואחת ילדה – מליצה ראשונה כדרך חז"ל: אין אדם עובר עבירה אלא אם נכנסה בו רוח שטות (סוטה ג, ע"א), אולם המשורר מדבר על רוח ממש, הנושבת ומגלגלת מגבעת, והוא כדרך המקרא: ותבוא בהם הרוח ויחיו (יחזקאל ל"ז, י), אלא שהנביא מדבר על רוח קודש ותחייה, והמשורר מדבר על רוח ממש הנושבת ומדליגה את המגבעת, וכן דבריו: "והיה אתם תבוא בך הרוח / יהי כן שוב אדלוג וארדופה" (כנ"ל, עמ' 45); מליצה אחרונה היא-היא הנידונית לנו עתה, והחלפת הניגוד הקדום: ויבוא – ויצא בניגוד מאוחר הימנו: נכנס – יצא, טעמה גם במה שהיא כממצעת בין הזקנה לבין הילדה.

כמה פשט השימוש בביטוי שלנו על דרך צירופם של הכינויים, ניתן ללמוד ביחוד מדוגמאות של תרגום, כגון אברהם שלונסקי בסיפור של יצחק באבל: "החשבונים שישבו בשורות מלוכדות, בושו תחילה ממציאאותם של זרים, אך סוף דבר יצאו מכליהם" (סיפורים, עמ' 140), או אסתר כספי בסיפור של ק.א. פורטר: "מה ראתה לצאת מכליה כל כך?" ("הראי הסדוק", 1964, עמ' 39), וכן יוסף רובין בתרגום סיפור של אונאמונו: "היתה פעם כנרית שממש היתה יוצאת מכליה בשמעה את אויבניה מכינה את שיעוריה בפסנתר" ("ערפל", 1960, עמ' 52), וכן: "ואתה כלום אינך יוצא מכליך שעה שמגישים לך את המרק עשר דקות אחר שתים-עשרה" (שם, עמ' 54); או אליעזר כגן בתרגום פייסקה של ס.ד. לואיס: "הפסיכולוגים, כידוע לי, יוצאים מכליהם, כשהם שומעים משהו מדבר על התרגשות אסתיתית" ("עקד", חוברת ג', תשכ"א, עמ' 83). וכן דרכם של עתונאים לשים ביטוי זה בפי לועזים וראה, למשל, בכתבה על כ"ד שעותיו האחרונות של הדוצה, כשהוא נשאל מפי שוביו על מעשי התעללות שהתיר, והוא משיב: "לא, אין זו אשמתי — אני לא ציוויתי, לא בפקודתי... יצאתי מכלי כאשר נודעו לי דברים אלה" ("דבר השבוע",

פורים תשכ"ב); וכן בתרגום כתבה מ"ניו-יורק טיימס": "הנשיא קנדי יצא מכליו לאתר שמנהל חברת — ביקר אצלו בבית הלבן והודיע לו — על ההעלאה של 6 דולאר לטונה במחירי הפלדה" ("למרחב", כ' ניסן תשכ"ב).

1

וכענין היציאה ענין ההוצאה, שמצויות דוגמאות של השימוש שלנו, שמוזגים לו הכינויים, והרי קצת דוגמאות בפרוזה סיפורית: חיים הזז בשיה של שני אסירי המלכות ("בקולר אחד", עמ' 16):

— כך אומר אבא, אסור להביט בפניו של רשע.

— אבל מותר להוציא אותו מכליו.

והרי שלוש דוגמאות ליהודה יערי: "מכל התופעות הרעות, שנתקל בהן העולם בדור זה, אין לך הופעה העשויה להוציא אותי מכלי כהעדר האמונה" ("בין אשמורות", תש"י, עמ' 250), וכן: "דברים אלה שלא אמרתים אלא כדי לגרש מעלי את רגש הבחילה שתקפני, פנעו בו באורחי, כפי הנראה, והוציאוהו מכליו" (שם, עמ' 249); ואף: "ובכן הלכתי לי אחר הגגן ועזרתי עמו — ולא משום שחסתי על האיש ורציתי להקל עליו — אלא משום שאין לך דבר מאוס עלי ועשוי להוציא אותי מכלי כמו לכלוך בגן" (התועה והעיוור, "מולד", תשרי תשכ"ו, עמ' 279). וכדומה בהרצאה של מדע וביקורת גרשום שלום: "הפילוסופיה בכלל, והעושים "כוונות" לאגדות לפי דרכה, הם המוציאים את החסיד מכליו" (ידיעות חדשות וכו' "תרביץ", שנה כ"ח, חוברת 1, תשרי תשי"ט, עמ' 70), וכן ברוך קורצווייל: "כאילו עלה לפתע על דעת המשורר לשחק במעשי להטים, להתל בקורא ובעצמו ולהזמין את קהל הקוראים הנכבד לריקוד שדים אמנם צנוע, אבל מספיק בהחלט כדי להוציא אותו מכליו" ("מסכת הרומן", תשי"ג, עמ' 70).

והוא הדין בלשון פובליציסטיקה ועתונות וכן, למשל, נחמן ליסט: "הם היו מתעקשים לדבר עברית ומוציאים מליהם את אלה שלא הבינוה" ("קשת", חורף תשכ"ג, עמ' 139); ואף יגאל לב בכתבה מבית הדין: "השופט מזמין את הבחור — די היה בהופעתו כדי להוציא מכליה את הנערה אשר נבהלה עוד יותר מן הצעיר" ("מעריב", י"ח אדר ב', תשל"ל).

וראה גם שימוש מבודח, שבו לשון כלים משמש בהוראת כלי-בית (כוסיות, סירים) והוא ברשימה שנאמר בה: "פעמיים בשנה, ערב פסח וערב סוכות, חוזר בעלי מעבודתו בקופת חולים ומביא כלים. פעמיים בשנה, ערב פסח וערב סוכות, חוזרת בתי מעבודתה ומביאה כלים. כאלה כן כאלה — תשורת ועד העובדים לחג"; ושם הרשימה: "מיוציא את העובדים מן הכלים" ("דבר", י"ד אייר תשל"א).

ואף כאן כפרשה קטנה לעצמה הוא ענין השימוש בביטוי דרך תרגום, וכן נתן אלתרמן

בתרגום שקספיר, הן לגבי בשר ודם: "ביתה מלא, אך בחשבון תנהג. / לבה חושק
 אך התבונה לו סיג. / היא תימלא חימה אך תעצרנה / ומכליה אין
 להוציאנה" ("אותלו", 1957, עמ' 48); וכן: "אך הוא שנס מכאן / בדברי עלבון קשה
 ודאי הוציא את קאסיו מכליו" (שם, עמ' 65), הן לגבי איתני-הטבע: "ביבשה
 סופה הרחיבה פיה. / בזעפה חרקו מצודותינו, / אם כך בים יצאה היא
 מכליה / מה חוסן אלוני צלעות ספינה / בהשתפך הרים מעל? מה נוחיל עוד?" (שם,
 עמ' 40). ובפרוזה ראה, למשל, אהרן אמיר בתרגום סיפורו של אלבר קאמי, שפעם
 אחת הוא מביא בלא צירופו של כינוי, וכן: "לפי דעתי היתה זו רק תאונה או מקרה של
 מזל-ביש, אם תרצו, ודבר ממין זה מוציא את האדם מן הכלים" ("הזור",
 תשכ"ה, עמ' 119), ופעם אחרת בצירופו של כינוי: "הוא ישכנע אותם להכניס אותה
 לרשימה בתור "זונה פשוטה", וזה יוציא אותה מכליה" (שם, עמ' 43), וספק
 אם הבחנה זו יש לה אחיזה במקור. וכן ראה, למשל, יואל בתרגום סיפורו
 של אלכסנדר צ'רסקי: "עשירים אלה, שהממון אצלם הוא היסוד לכל שפלות
 ורמיסת כל מצפון, – שום צדק אינו מוציא אותם כל כך מכליהם כמו
 גאולתו הבלתי תלויה של האדם הקטן" ("צ'אמבול", תשל"א עמ' 13).

וודאי ראוי, שחוקר דרכו ודרכיו של מעשה התרגום יבדוק מה הם ביטויי-הלעז,
 שהביטוי שלנו משמש להם מקביל או תחליף, וכתרומת-מה אזכיר תרגומו של מנחם
 דורמן לקומידיה של ניקולו מאקיאבילי, וראשונה תסע דוגמה בלא צירופו של כינוי:
 "מה מלים טובות! היא מוציאה אותי מן הכלים!" ("מאנדראגולה", תשכ"ג,
 עמ' 75) והמקור *ché mi ha fracida* שדיוקו: להביא לכלל רקיבה, שחיתה, ומובנו
 להעלות חימה עד להשחית; ולאחריה דוגמאות בצירופם של כינויים: "וראו שהנקודה
 הראשונה עשויה להוציא אותך מכליך, שאינך רגיל שלא לראות את הדום
 לנגד עיניך ממש" (שם, עמ' 64), והמקור: *dare briga* שמשמעו לעורר דאגה, כעס,
 מורת-רוח, הכל לפי הענין; "סירבתי לו ככל שיכולתי, אבל הוא היה יוצא
 מכליו" (שם, עמ' 85) והמקור: *ma egli era si importuno* שמשמעו טרחני, מטריד,
 מרגיז, הכל לפי הענין. אפשר שראוי היה לנהוג בתרגום דיפרנציאציה, כפי שהיא נהוגה
 במקור, אבל לענינו עתה ראייה היא, עד מה נמצא הביטוי כמועמד של הקבלה לכמה
 וכמה לשונות שונים, ואם ייבדקו תרגומים אחרים, הוכחת המועמדות המגוונת תגדל
 הרבה.

ז

אמרנו עליה על המליצה הנידונית לנו, כי היא ילדה, אף שידענו על הנטייה להעמידה
 זקנה – כי הגה בא הרב ישראל אפרת לתהות על ייחוסה המשוער, וכמדומה לו יסודה
 ענין שאול אשר נח בא אל הכלים (שמואל א', י', כ"ב) בשעת הטלת הגורלות,
 וכשנפל הגורל, אנוס היה לצאת מן הכלים, באה אימרת-העם ושינתה קצת את

הכוונה מעיקרה ותלתה בו ציון מצב של התפעלות ("הדואר", י"ג תמוז תש"ג). פירושו זה לאותה אמירת-עם, אף היא כאמירת-עם וכבר נשמעה מעברים, והשאלה היא אם היא למעלה ממדרש, או אפילו אך חידוד בעלמא. על כל פנים בסמוך לפירסום ההערה הזאת, התעורר עליה הרב מ' הירשפרונג, שלאחר שהיקשה, מה זכתה מליצת נחבא אל הכלים לשמש לאותו ביטוי, יותר משוכחה לכך מליצת היושב אל הכלים (שמואל א' ל' כ"ד), בא לומר סברתו שלו, כי השימוש בתיבת כלים בביטוי שלנו מקורו בספרי החקירה והפילוסופיה שלנו מימי הביניים, שכן מצוי בהם שימוש כלים בהוראת חושים, חושי האדם, ומביא דוגמאות ממורה נבוכים, והאפודי והכחורי וכדומה, ויעויין שם. הלכך, לסברתו, לא ייפלא, שתיבת כלים בהוראת חושים חדרה גם לשיחת העם, הרגיל להגדיר בתיבה זו כלי-הגרון ומיתרי-הצוואר של חזן ומזמר וכדומה, ונמצא שהיציאה מן הכלים מתפרשת כיציאה מן החושים, ואף הלשון האנגלית יש בה ביטוי דומה, אם כי לא להגדרת מצב התפעלות אלא להגדרת העדר, עראי או קבע, של שיקול הדעת כתיקנו (מקורות לפתגמי עם, שם, י"ג כסלו תש"ד).

ח

ונעיר לדבריו, כי לענין נחבא אל הכלים ושלילתו כמקורו של הביטוי הנידון לנו, דעתנו מסכמת עמו, – לשון הכתוב מעלה ציור של צניעות, בריחה מכבוד, ואלמלי היוצא מן הכלים היה ניגודו של הנחבא אליהם (לפי דיוקן של הכתוב ניגודו של הנחבא מן הכלים הוא הנלקח מתוכם), הוצרך להיות ניגודה של צניעות, אם באופן שיציאה מן הכלים היתה מתפרשת כיוהרה או כקפיצה-בראש, והרי אי אפשר שלא היה מתקיים בה במסורת הלשון כל שיוור לכך. ולענין הנחבא אל הכלים יש לו כמה מיני שימוש, כשלשון נחבא משמעו קבוע ועומד, כלשון צניעות והסתר, אם במושג אם במושאל, ולשון כלים עשוי שישתנה, כדרך שהשתנה בפירושו לכתוב, וביחוד הדברים אמורים בפי העם. כי הנה התירגום פירש: מניא, ורש"י: בית שנתנו בו הבאין כליהן, ורד"ק: כמו בכלים, כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד, ותרומי טייטש נמשכו ללשון מניא, בין בתורת כלים בין בתורת מלבושים. לענין כלים – ר' יקותיאל בליץ ור' יוסף ויצנהויון מתרגמים גיפפס, שעיקרם כלי-בית, וביחוד כלי בישול ואוכלין. עד כמה התרגום הזה השריש, אנו למדים משימוש מבודח בכתוב שלנו – שמעון פרוג כותב: "דערזעהנדיק – א שוואַרצמאנהניק, א באַסיאק, ווערן זיי פארציטערט, פארצאפלט, פארטומלט, קריכן אויפן בוידעם און בעהאלטען זיך אין פסחדיגען געפעס" (אלע שריפטען, 1910, עמ' 142). כלומר: בראותם איש המאה השחורה, יחפן, הם מתרטים, מפרכסים, נדהמים, וזחלים לעליות ונחבאים בכלי-פסח. ולענין מלבושים (כלשון כלי גבר) ראה,

למשל, בשמואל בוך: "ער [שאול] הט זיך בור ב א ר ג ן ער הילט עש בור איין שפוט / דא מן אין גיט קונט וינדן דא ליש מן וראגן גיט / וואו מן קונט וינדן וראגט מן אוף דעם שריין / גוט שפראך אין דר קאמר דא דיא אנדריא קליידר זיין" (מהדורת פוקס, עמ' 169). כלומר: הוא התחבא, כי ראה זאת כלעג [לז], משלא יכלו למצאו שאלו את האלהים, היכן ניתן למצוא שאלו בארון [הברית], אלהים ענה: בלשכה אשר בה בגדי האחרים, ואילו יהואש נמנע מהכרעה באופן שתירגם: זאכן היוצאים לכמה פנים, כפי שהם מצויים בכמה שימושים קרובים.

כי הנה בכתוב, למשל, יעקב גולדשטיין בראש ספרו של אביו, שהביאו לבית הדפוס אומר, כי הספר "זה כעשרים שנה נחבא היה אתי בכלים" ("להקת שודדים", וורשה, תר"ח). ודאי שהוא נעזר בכתוב, ואפילו מתקנו לפי רד"ק, אבל עיקר כוונתו להדגיש ענין נחבא, כלשון מוצנע ומוסתר, וכטפלה לה ענין הכלים. שאפשר שהיו שולחן או ארון ואפשר שהיו קונטרסים וכתבים וכדומה. אבל באמור ח.ג. ביאליק בענין הצרצר, משורר הדלות שהיה "משורר ערירי / צנוע מסתתר, הנחבא אל כלים, מתלונן בנקיקים, שכן סדקים אפלים". אף כאן לשון נחבא ראש ולשון כלים מישנה, ושניהם מתפרשים משכניהם. וכן רפאל ספורטה: "בשכבר הימים לפני מות העולם / חי בארץ נכר בן-אדם / איש עני ופשוט וצנוע / נחבא לכלים ונכלם" ("עבדו של קיסר", 1968, עמ' 9) ונקודה שווה בשתי הדוגמות האחרונות, שמיטת ה"א הידיעה שבכתוב. וראה שימוש מיוחד ליל. פרץ: "גם תמול מורשי ממוחי / כארבה ננערו; / רוחי נחבא אל הכלים - / כי שמי - עיניה נסגרו / ושפתותיה שרו / על מות אָשרי, "שיר אבליים" ("העוגב", תרנ"ד). והוראה זו מבצבצת אף מדוגמה של דער נסתר (פנחס כהנביץ): "דאך האט אליין זיין אלע-מאָל-דאָ-שוועבנדיקער גייסט געניגט, זיי זאָלן אומשטאנד זיין ארויס פון די וואָכעדיקע כלים און איבערניין צושבת" ("משפחה מאשבער", 1948, חלק ב', עמ' 355); כלומר: ועם זאת רוחו המרחפת-פה-תמיד דיה, שיהו מסוגלים לצאת מתוך הכלים של חול וליכנס [=לעבור] לשבת.

וכדרך שאתה מוצא צמצום של ענין הכלים אתה מוצא הרחבו, וכן י.י. שווארץ בשירו על האיש שאול: "באהאלטן זיך צווישן די כלים" - / די כלים זיינען מן הסתם: / דער ווייטער עבר, די געשעענישן / פון לאנגע דורות - א פולער ים // ליגט ער באהאלטן צווישן כלים - און זעט געוויס זיין עתיד אויך; / דער וועג זיינער איז דארניק שטעכיק / און פירט צום שלינד פון בראַנד און רויך. // ער קען זיך אָבער גיט באהאלטן / פון דעם וואָס ליגט פאַר אים פארגרייט: / מ'זוכט, מ'נישטערט, מ'געפינט אים - / ער טרייסלט אָפּ זיך און ער גייט" (קליינע לידער, אידישע קעמפער, פסח תשכ"ו, עמ' 23). כלומר: "נחבא אל הכלים", הכלים מן הסתם הם העבר הרחוק, מוצאות דורות ארוכים - מלואים; והוא שוכב נחבא אל הכלים.

והוא אל גכון רואה אף את העתיד, דרכו מעשה עוקצ־דרדר, והיא מביאה ללוע אש ועשן; אך אינו יכול להחבא ממה שמוכן לו: מחפשים, מפשפים, מוצאים אותו, הוא מתנער והולך. אין בידינו להכריע, כיצד המשורר הגיע להרחבה זו של ענין כלים, אך הלוא קדמה לו העמקתו במדרש האגדה שפירשו כלים כענין אורים ותומים.

ט

ולא הארכנו בכל אלה, אלא כדי להדגים, עד מה פירושו של ענין הנחבא אל הכלים אינו פרוז להתפתחות לצד היוצא מן הכלים בהוראה המצויה, וכדי להעיר, כי אמנם דרך השחוק, המקרב רחוקים, הוא־הוא שקירבם, אם למחצה אם לגמרי, ומעשה קירובם צעיר למדי. וכן מביא יגאל לב דברי זכרון מאימוניהם המשותפים של זלמן רובשוב (שור) ונתן אלתרמן ופזמוניהם, שחיברו בשעה ההיא; ובפזמונו של נתן אלתרמן נאמר: "כוס נרימה בידינו / ונריע כל הטף / לחייו של מפקדנו / ולחייו של כל השטף / ולמדריכים גם יחד / שאימנוני כלים / ושבעו ממנו נחת / בלי לצאת מהכלים" (מעריב, ז' סיון תשכ"ו). כלים ענינם כאן, כפי המונח המקובל, כלי זין או, בלשון הכתוב, כלי מלחמה. וכך נתפרש נושא הכלים – וראה, למשל, חיים סלובס: "שא, און בר־כוכבא אליין, וואָס מיינסטו? געדאַרפט זיין א שנעק אין דיניע יאַרן, וואָס האָט ניט געפּאָלנט טאטע־מאמען!. גאַט זאל מיך ניט שטראָפּן פאר די רייד – ס'שטייט געשריבן: רבי עקיבא איז געווען א נושא כלים... וואָס פאר א כלים, הא? מסתמא שווער דן – ווי מיינסטו?" ("צען ברידער זיינען מיר געווען", 1965, עמ' 100). כלומר: הס, ובר כוכבא עצמו, מה אתה סבור, הוצרך להיות זאטוט בשנותיך, לא שמע בקול אביו ואמו, אל יענשני השם על מוצא דברי, נאמר: רבי עקיבא היה נושא כלים, מה כלים הם, הא; ודאי חרבות, מה אתה סבור.

אך נחזור לדרך השחוק המקרב רחוקים, והוא כשחוק הגמור בכותרת של רשימה בעתון: "המוציא מן הכלים – נחבא אל הכלים", וענינה האובטוביוגרפיה של ברטרנד ראסל, שהוא "אחד מהוגי הדעות המעמיקים ביותר בעולם בתחומי המתמטיקה והפילוסופיה, ואחד האנשים המרגיזים, אם לא להשתמש בביטוי מוציאים מן הכלים – מעבר לתחומים אלה. אף על פי כן הוא נכנס מתוך הססנות ושטחיות רבה לתחום היודי העצמי, ממש נחבא אל הכלים (היום ט' תמוז תשכ"ח). הרי הדוגמה היחידה שהעלינו ושיש בה קירוב של ממש, באור של שחוק, בין שני הביטויים, והיא, כמדומה, ראייה קלושה לאפשרות לידתו של הביטוי הצעיר מתוך הביטוי הקדום.

עד כאן בענין השערתו של הרב ישראל אפרת, מכאן ואילך בענין השערתו של הרב הירשפרונג.

ראשית-חובה היא להודות, כי אמנם לשון כלים יפול בכוחות-הנפש, בחושי-האדם ובחלקי-גופו, ולא בלבד בלשון פילוסופיה רחוקה אלא אף בלשון הגות קרובה הנסמכת אליה ונסתפק בדוגמה של מרדכי אהרן גינזבורג: "וביחוד הזהירני להסתיח דעתי מחשוב אל אשה – כי המחשבה ההיא מחלשת את כח הגבר מאד, וכאשר ירוה הגוף ממעשה אונן בפועל, כן ידל הרוח גם הוא ממעשה אונן במחשבה – והיא המחלקה הנקראת בפי חכמי הרופאים בשם מעשה אונן מוסרי (דיא מאראלישע אנעניע) הקשה גם לרוח, ובהיות האיש הזה בקי בספרי היהודים אמר לי, כי מצא באחד הספרים אזהרה על המעשה הזה בתורה על דרך הרמז והיא "לא יהיה כלי גבר על אשה", כי כלים הוא שם נרדף אל מחשבה אשר היא כלי-הנפש-- כמו "כלי כליו רעים" והיא אסמכתה מקובלה מאד" ("אביעזר", תרכ"ד, עמ' 126).

והמשך-חובה הוא להוסיף ולהודות, כי לשון כלים יפול בכוחות ובאברים אף בלשון העם ודיבורו, והרי צרור דוגמאות של שמ"ר: "ער האט גיזעהן אָ דאָ שוועבט-אנגראָסער געפאָהר, האָט ער זיך בעשלאסין צו אַרבייט ען מיט אלע כלים" ("גוואלד וואו איז מיין באָרד", וילנא, תרמ"ח, עמ' 17); כלומר: הוא ראה, כי פה מרחפת סכנה גדולה, החליט לעבוד בכל הכלים; "ער וועט שוין אַרבעטן מיט אלע כלים, אַזיין טאטע זאל וועלין נאָר חיימן" (שם, עמ' 28). כלומר: הוא כבר יעבוד בכל הכלים, שאביו לא ירצה אלא בחיים; "און האָט אים בעפאָהלען ער זאָל זיך מיט אלע כלים אַריינטאָן אין דעם עסק, אום דער שידוך זאָל וואָס יכער אויס געפיהרט ווערין" ("אחתן אויף אוייל", 1889, עמ' 15); כלומר: וציווה עליו, כי ישקע את עצמו בכל הכלים בזה העסק, שהשידוך ייצא. ככל המוקדם. לפועל; האָט מיך הינדע גענומען מיט אלע כלים זי פּערהערין צוא [=צי] קאָן זיא עפעס צוא [=צי] פּעראשטעהט זיא בעל הבתישקייט" ("דער קוגעל", כנ"ל, תרנ"א, עמ' 17); כלומר: נטלה עצמה הינדה בכל הכלים לבחון אותה, האם היא יודעת מה. האם היא מבינה בהליכות הבית; "יעקאטרינא האָט זיך צוגעחאַפּט צו מיר מיט אלע כלים – – דראָפענדיג מיר דאס פנים אונד בייסענד מיך מיט דיא ציין וויא אהונד" ("מיין ווייבס ספּאַזעס", כנ"ל, תרנ"ג, עמ' 29); כלומר: יקטרינה נטפלה אלי בכל הכלים, בשרטה את פני ובנשכה אותי ככלב. אנו רואים כי ענין מיט אלע כלים [=בכל הכלים] שמשמשים אותו פעלים שונים, הוראתו בערך: בכל הכוחות, בכל הדרכים, בכל האמצעים, וכדומה. ויש, כמובן, דוגמאות בלשון העברית ונסתפק בדוגמה המפעילה כוחות אדם וטבע – רפאל ספורטה: "לבכו הנדול או פעם והלם, בהלמות / דרוך ומתוח הסער, נכון לזנק – / ומכל הכלים" (כנ"ל, עמ' 12). וסיום-חובה הוא להודות, כי כלים הם כינויים לכלי-הקול ולכלי-גינה-חומרה, קיצור לכלי-שיר או לכלי-זמר, והדוגמות לרוב – כן ביספורו של ר' נחמן

מברצלב על בת-המלכה בנוסח העברי: "וכשהיתה בת ד' שנים היתה יכולה כל החכמות ולומר בכלי שיר", ואילו בנוסח יידיש: "און אז ווא אזו [=זי איז] אלט געווען פור [=פור] יאר, האט זוא [=זי] גקענט אלע חכמות אונ-- שפולין און כלים" (סיפורי מעשיות, הוצאת צילום גיו-יורק, תש"ח, עמ' 38). והרי צרור דוגמאות למי. ברדיצבסקי: "דער חזן זינגט אף די אייבערשטע כלים, דער עולם זינגט איין זיגן נאָכן אנדערן" ("יודישע כתבים", חלק א', עמ' 183); כלומר: החזן מזמר בכלים [=בקולות] העליונים, הציבור מזמרים זיגן אחר זיגן; "און איך שטעל מיך אוועק פארן עמוד -- קאטשע איך מיך אף אלע כלים און דער עולם ווערט צוגעוואָטן" (שם, חלק ג', עמ' 72); כלומר: ואני יורד לפני התיבה ומגלגל עצמי על כל הכלים, [=בכל הקולות], והציבור מרתיתים ודבקים; "צוויי שעה כסדר געשריען אף אלע כלים, עפעס א קלייניקייט" (שם, שם עמ' 83), כלומר: שתי שעות רצופות צעק בכל הכלים [=בכל הקולות], אטו מלתא זוטרא היא.

וראה דער נסתר: "און זעענדיק ווי ער ווארגט זיך, כאַרכלט אין ווי זיין ברוסט און זיין גארגל שפילן אים קלעזמער מיט קאליע כלים" ("משפחה מאשבער", 1948, חלק ב', עמ' 388), כלומר: ובראותו איך הוא נחנק, מחרחר ואיך בחוזה ובגרונז מנגנים לו כלי-זמרים בכלים מקולקלים. ואיפכא מ.מ. שאפיר "אין ער הויבט אָן ווייזן קונצען מיט חידושים / ווי צו ווייזן וואָס ער האט ביי זיך אין כלי - / פידעלעך און פייפלעך אפילו פייקלעך" ("אויף מיין פידעלע ליד", 1966, עמ' 50); כלומר: והוא מתחיל להראות להטים וחידושים, כמבקש להראות מה יש לו בכלי [=בגרונז, בקולו] - כנורות וחלילים ואפילו תופים; וכן: "און דער קאָטער קומט אריין - און קיינער זעט נישט - / און ווי גיך דער רב "שטייט אויס" צי שמונה עשרה - / עפנט פלוצים אויף דער קאָטער זיינע כלים - / און ער גיט א לאָן ארויס אוינע קולות / עלעהיי ס'זאל עמעץ שטיין און פון אים שניידן / לעבעדיקע שטיקער" (שם, עמ' 90); כלומר: והשוגר נכנס - ואין רואה אותו - ואך סיים הרב תפילת העמידה של שמונה עשרה, השוגר פותח פתאום כליו, והוא פולט קולות כאלה, כאילו היה עומד וכורת נתחים מבשרו החי.

יא

ושאלה היא, האם הביטוי: מיט אלע כלים מוצאו או מובא בתזמורת או במקלה ושאר מיני פוליפוניה; על כל פנים דיבור-העם נוהג לשון כלי בגרון וכוח זמרתו - ובגלילות שהכ"ף שבתבת כלים הגויה jé ולא aj אפשר אף קירבת הצלצול של תיבת קעל, [=Kehle] היה בה צד של חיזוק-ודין להבחין בין: ער האָט א כלי [=יש לו כלי], לבין: ער איז א כלי [=הוא כלי], שהביטוי הראשון משמעו המצוי: יש בו יכולת זימרה, והביטוי האחרון משמעו המצוי: הוא בעל סגולה, כשרון, והוא קיצור של

כלי-יקר, כלי-חמדה וכדומה, כשם שראוי להבחין בין: ער איז א כלי שלימה [=הוא כלי שלם] לבין ניגודו: ער איז שברי-כלי [=הוא שבר כלי], שהביטוי הראשון עיקר ענינו לתכונה חיובית, או כליל תכונות, בנפש, ברוח, בשכל, בכשרון-מעשה וכדומה, והביטוי האחרון עיקר ענינו לתכונה שלילית בנפש, באברים וכדומה. ולדעת הרב ד"ר יעקב נאכט אין קיילע שהוא שם אשה, אלא כלי, לפי חז"ל: "אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי" (סנהדרין כ"ב) והוא דוחה השערות אחרות ("סמלי אשה", תשי"ט, עמ' קל"ז), וכמדומה השערות זו הפלגה בעלמא. ואם לחידוד, שמעתי בימי חרפי שהיו מחזרים אחרי אשה ששמה כך: אוי איז דאס א ביטערע כלי [=אוי כלי מר הוא], והוא ביטוי החל גם על גבר, וראה שמ"ר: "ער איז אביטערע כלי --- ער וועט ניט רוהען ביז ער וועט דער געהן וואָס איך טוה דא" ("דער כשרער יוד", וורשה, חש"ד, עמ' 83), כלומר: הוא כלי מר, הוא לא ישקוט עד שיתחקה וידע מה אני עושה בזה.

וראוי להסב את הדעת על זימוני משמע וצירופם, כגון מי. ברידצבסקי: "און דאָ האלט שמעון ביי די מאה אלפים, און איש אומרים גאר ק"ן אלפים, ער טראס קעט אויף אלע כלים און פאָרט ארויס ווי א שררה" (כנ"ל, חלק ב' עמ' 57), כלומר: וכאן הגיע שמעון לידי מאה אלפים ויש אומרים אף לידי מאה וחמשים אלפים, והוא מקרקש בכל הכלים ויוצא במרכבה כמו שר. ככל הנכון, לשון טראסקען, שפירושו הכאה, הצלפה, קשקוש וכדומה, הוא הגסה ללשון שפילן, שפירושו לנגן, אם במוחש אם במושאל, ולשון אויף אלע כלים מכון למיני היכולת של הנהגתו ביחוד של הנהגת פומבי, לכללה ולפרטיה, וכמופת לה כלי-מרכבתו. מורכב יותר הוא זימון ההוראות בדוגמה של ק"א ברתיני: "הנה הצבעים במנין כבתוך קטלוג / אך הצבע ההוא אינו / הטון המחפש את גרונו באחד עולמותינו / לא יועיל הסולם הדודיקפוני / הוא נחבא בין כלים / מי שלוף אותו מגניזה / כשלוף הפגיון מן התער" ("אַרס פואיטיקה פרטית", מאזנים, ניסן-אייר, תשכ"ו, עמ' 451). ברור, כי ענין הנחבא בין כלים אינו כהוראתו במקרא (וחלו כאן שני שינויים - החלפת תיבת אל בתיבת בין ושמיטת ה"א הידיעה) והקונטסטס מחייב פירושו של לשון כלים ככלי גניזה או ככלי זמרה או כשניהם, ואפשר אף חבויה הוראת כלים ככלי זין, והשכונות של שליפה ופגיון ותער תוכיח.

יב

אולם אף-על-פי שחיזקנו, בכמה וכמה דוגמאות, קצת דבריו של הרב הירשפרונג, הרי אין עיקר-כוונתו, והיא הוכחת השייכות בין כל אלה ובין הביטוי: יצא [הוציא] מן הכלים, סבירה לנו. שכן מקורה בדיבור העם: ער איז ארויס [ער האָט אים ארויסגעבראכט] פון די כלים, ששרשו, ככל הנכון, שונה ואחר. כנודע,

הוא דיבור מצוי ורווח הרבה, והרי קצת – דוגמתו א.מ. שאצקס: "דער צימבלער מיט דעם פידלער זענען פון כלים ארויס עס איז זיי אזש גודנא און טאשנע געווארען ביז א מינוט צום טויט" (בילדער פון דער ליטא, "יודישע פאלקסביבליאָ-טעהעק", 1888, עמ' 173), כלומר: הצימבלאי והכנר יצאו מן הכלים, גשתעממו ונתעגמו, כביכול כרנע בינם לבין מיתתם. ושימוש משעשע הוא, שבעלי הכלים, בלשונו אף עתה כליזמרים (והיחיד כליזמר והוא, כידוע, כיווצו של לשון כלי-זמר, ודיוק היגוי בפיה העם: קל עזמער וההברה האחרונה כסיגול למשקל בעלי אומנים: שניידער, שוסטער, וועבער, טעסלער, גאנטער וכדומה), יצאו מכליהם (הצימבל, הכנור). וכדומה בן עמי (=מרדכי רבינוביץ): "אָט אָבער איז זיסי פלוצלינג עפעס אזוי ווי ארויס פון די כלים און האָט, אָנגעהויבען שרייען מיט א בייז קול, או ער האָט אוש געציטערט" (שם, עמ' 199); כלומר: אבל הנה זושא פתאום כאילו יצא מן הכלים והתחיל צועק בקול זעף, עד שאחזתו רעדה. כביכול הכלים, אלה קולותיו, יצאו מכלל עצמם ונעשו זעקה. אבל באמת זימון של מקרה הוא, שענין כלים כאן כענין מתינות ואורך-רוח, וכן שלום עליכם: "דאָ איז שוין אונדזער רב – – – כאָטש ער איז א מענטש אָהן א גאל, אויך ארויס פון די כלים און האָט זיך צעשריגען אויף איהם" (מהדורת 1944, אויסגעטרייטלט), כלומר: וכאן כבר רבנו אף שהוא אדם בלא מרה, יצא מן הכלים ונתגער עליו. וכדומה דער נסתר: "אָט איבער דעם איז די קריג אויסגעבראָכן אין יאָסעלע איז ארויס פון די כלים און מיט אזא הויך קול, אז ער האָט זיך נישט אָפּגעהאלטן פון אויסווארפן דעם פאטער און אים א געשריי געטאָן אין פנים" ("די משפחה מאשבער", 1948, חלק ב', עמ' 12); כלומר: והנה מחמת זה פרצה המריבה ויוסלה יצא מן הכלים ובקול רם כל-כך, שלא התאפק מלטען כנגד אביו ולצעוק לתוך פניו. ודוגמה חדה לרוגזה קולנית, בהיפך לגימוסו וגיגו של האיש, ראה מנחם בוריישא: "ארויס פון די כלים / ר' חיים און שילט מיט אזעלכע ווערטער, וואָס, קליידן גאַרנישט/דער באָרד מיטן גארטל" (דער גייער, 1943, כרך ב', עמ' 231); כלומר: יצא מן הכלים, ר' חיים, והוא מקלל במלים כאלה, שאינן הולמות כלל את זקנו ואבנטו.

וכאן אנו מחוייבים בשתי הערות: ההערה האחת – בתרגום הביטוי אנו מוסיפים לכרחנו פועל מפורש (יצא, יצאו) שאיננו במקור, המסתפק בפועל-עזר ומילית (איז ארויס); ההערה האחרת – הזימון שבין תיבת כלים בביטוי שלנו למשמעו המצוי, דהיינו בהוראת התרגשות, התרחבות, התבהלות וכדומה לבין תיבת כלים בהוראת כלי גינה וקול זימרה הנראה כזיווג, אינו אלא מקרה.

יג

אם לשימוש הרגיל הרי, למשל, שמ"ר: "איך האָב חלילה קיין מאָהל ניט אויף גיהויבן

אהאנד אויף אמענשין הלואי ווייטער, נאָר דאָ בין איך שאַן פֿון די כלים אַרױס“ (“אײן מאַן מיט דרײַא ווייבער”, ווילנא, תרמ״ו, עמ' 23); כלומר: מעודי לאַ הרימתי חלילה, יד על אדם ומי יתן כן לאורך-ימים, אך כאן כבר יצאתי מן הכלים; “געסיע יחנה איז פשוט פֿון די כלים אַרױס או זיא האַט דאָס דער הערט” (“גניעסט וחנה דיא מגידקע”, שם, תרנ״ו, 52); כלומר: פשוט יצאה מן הכלים בשמעה זאת, ותיבת פשוט כמותה כתיבת ממש, כמעט, שכבר מצינו בדוגמאות קודמות, כדרך הבלטה של המשל. וכן, שלום עליכם: “ער איז פשוט אַרױס פֿון די כלים און אזוי שטארק פערלירען זיך, אַז ער געדענקט אליין נישט, וואָס מיט איהם איז געווען” (מהדורת 1944, כתרילעווקער מושב זקנים); כלומר: הוא פשוט יצא מן הכלים וכל כך אבד [שלטונו על עצמו] שאינו זוכר, מה היה עליו; וכן: “ער האט איר פארגעבען אזעלכע פראגען און האט איר געענטפערט אזוי קלוג און שארף, אז מאשא איז אַרױס פֿון די כלים. זי איז צום קינד צוגעזאָדען געוואָרען” (“אין שטורם”), כלומר: הוא שאל אותה שאלות כאלה והשיב לה בחכמה ובחריפות, עד שמאשא יצאה מן הכלים, ונדבקה בו בילד. או: “אויף דער פרייער לופט, נישט פאר טאטע מאמע אין די אויגען – וועל איך איר בעווייזען אזעלכע קונצען, אז זי וועט אַרױס פֿון די כלים” (“שיר השירים”), כלומר: באויר של חירות, לא לעיני אבא אמה, אראה לה מיני להטים כאלה, שהצא מן הכלים; וכן: “מיר זענין חלילה נישט אזעלכע מענטשען, וואָס מיר זאָלען יענים בארירען. נאָר איהר זאָלט וויסען, ווער אונזער שוחט'ס זוהן איז און וואָס ער איז, וואָלט איהר אַרױס פֿון די כלים” (“גלות דאטשע”), כלומר: אין אנו, חלילה, אנשים כאלה, שנלעזו על זולחנו; אך אילו ידעתם, מי הוא ומה הוא בן השוחט שלנו ויצאתם מן הכלים. או ד. פולס [=דוד פינסקי]: “זוי קאנן מען נישט אַרױס פֿון די כלים – נאָר איך בין נישט קיין גוטר שגאה” (יום טוב בלעטלעך, דער עומר, תרנ״ה, עמ' 39); כלומר: איך אפשר שלא לצאת מן הכלים, אך אין אני גוטר איבה. וראה גם קיצור סיפורו של דויד פינסקי, כפי שניסחו יצחק כארלאש; והוא מעשה בסבל, המקבל מידי הגביר עגלת-יד והוא מחזיק לו טובה על כך, אולם כשהגביר נטפל לבתו “איז דער אַלטער טרעגער אַרױס פֿון די כלים, אים דאָס וועגעלע אין קראָם אריינגעוואָרפן און א שפיי געטאָן אויף אים און אויפן וועגעלע” (“אונזער צייט”, אוקטובר 1959); כלומר: הרי הסבל הזקן יצא מן הכלים, זרק את העגלה לתוך חנותו וירק בו ובעגלה.

וכן יי. טרונק: “יידן קענען קיינמאָל נישט בארעכענען דאָס געמיט און דער שכל פֿון א גוי – נארקאווער קהל האַט געטראכט: דער פּאָן וויטשעק וועט אינגאנצען אַרױס פֿון די כלים. געשען איז פונקט קאפויר” (“סימכע פלאכטע”, בואנוס איירס, 1951, עמ' 181); כלומר: יהודים אינם יכולים לעולם לחשב הלך רוחו ושכלו של גוי; קהל נארקובה סברו, כי האדון וויצ'ק ייצא לגמרי מן הכלים, ואירע בהיפך

מהופך. והרי דוגמה שבה נדרש הביטוי שלנו לשבח, – יעקב גלאטשטיין במאמרו על סופר: "א קריטיקער מעג אייך ארויס פון די כלים. קריטיק קען גישט תמיד אויסהאלטן די צוואנג יאקע פון פילאָזאָפּישער געמיליכקייט"; כלומר: מבקר רשאי אף הוא לצאת מן הכלים, ביקורת אין בכוחה לשאת תמיד את כתונת־הכפיייה של נוחיות פילוסופית; אך הוא עצמו יודע גם הסתייגות ובמאמרו אחר יאמר: "אודאי מעג און מוז דער קריטיקער אמאל ארויס פון די כלים, אָבער אפילו אין א מאַמענט פון כעס, דארף מען זען, אַז דער קריטיקער איז אויסן דערמיט א מוסר השכל" (טאג-מאָרגען-זשורנאל, 5 דצמבר 1965), כלומר: ודאי שהמבקר רשאי וחייב לפעמים לצאת מן הכלים, אולם אף ברגע של כעס, צריך שיהא, נראה, כי המבקר מתכוון בזה למוסר השכל. וכן בפרוזה סיפורית יצחק באשוויס בענין פלוני המתערב, כי ישמור מת, ומשכיבים חי כמת והוא שוכב ומהרהר: "כ'האָב שרין געקלערט זיך אויפצוועצען און זאָגען: יאָסעלע מ'כאַט פון דיר ס'גענאר: אָבער איך האָב גישט געוואָלט ער זאָל ארויס פון די כלים" (דאס געוועט, פאָרווערטס, 19 נובמבר 1965); כלומר: כבר חשבתי כי אקום ואשב ואומר: יוסלה, משטים בך, אך לא רציתי שייצא מן הכלים. וכן ישים בפי אשה שאינה רוצה, שאהובה יחזור אחרי בת רבי: "כוויל גישט קיין שום דבורהלעך און רבי'לעך: אויב איך וועל ארויס פון די כלים, וועסטו געהן אויפן שטריקעל" ("דער מאַן פון חלומות", שם, 25 דצמבר 1970); כלומר: איני רוצה במיני דבורה ובמיני רביים, אם אצא מן הכלים תעלה לחבל [=לגרדום].

ונסיים בשתי דוגמאות, אחת בעברית ואחת ביידיש, שבהם הביטוי שלנו בא להגדיר מעמד של חריגה מופלגת מן הנורמה המנטאלית – דוגמה ראשונה אברהם יעקב ברור הכותב: "בעל המסתורין החולני מלא תשוקה עזה ליסוד טמיר, נעלם, לעצם העולם, למקור החיים האינסופיים, מתבטל הוא, יוצא מכליו", כדי להתאחד עם "זיווגין" – יסוד היסודות" (לתולדות פראנק וסיעתו, "גליציה ויהודיה", תשכ"ה, עמ' 199). דוגמה אחרונה אהרן צייטלין, המספר משמו של השחקן מואיסי והתרשמותו מרחוב נאלוקי בוורשה: "די גאס / האָט געזאָטן, האָט מיט הענט מיט יידישע געברענט / אָנגעכאפט דעם הימל ביי די פּאַלעס / ארויס עקסטאטיש פון די כלים / געפלאטערט א צופלאקערטע איבר א וועלט / פון פויל פלענמאטישע ערלים" ("חסד לאברהם", ספר יובל הנבורות לאברהם גולומב, מכסיקו, תש"ל, עמ' 241); כלומר: הרחוב רתח, בער בידיים יהודיות, תפס את השמים בחפניו, יצא בהתלהבות מן הכלים, רפרף משולהב מעל עולם של ערלים מאודש בעצלתיים.

והביטוי, כשם שהוא חל גם על מה שהוא למטה מן המדבר, כך הוא חל על מה שהוא למעלה הימנו – מכאן: מארק ראזומני בענין פיל, שהתפעל מגויז של תכשיט, אך משהועמד על כך, שהוא חטוב בשן משיניו: "דא איז ארויס דער העלפאנד פון די

קיי לים / און זיך צעברומט: / "א גיילעם כ'בין, א גיילעם! / איך ווער ניספאעל פון א ביין עפעס א נארישן" ("סאָוועטיש היימלאַנד" עמ' 86), כלומר: פה יצא הפיל מן הכלים: גולם אני, גולם, אני מתפעל מאיזו עצם גואלת; ומכאן ש. אנסקי: "סוף כל סוף איז גאַט געוואָרן / מלא כעס אויף די יידן / און ארויס פון אלע כלים... סטייטש: "ארויס פון אלע כלים" / שרייט מיט אימפעט אויס ר' פייוול - / וואָס איז דאָס פאר א דיבורים" ("דער דין תורה"): כלומר; סוף כל סוף, האלהים נתכעס על היהודים ויצא מכל הכלים, מה פירוש יצא מן הכלים - צועק בעוז ר' פיבל. מה דיבורים הם אלה. ולענין לשון מכל הכלים ראה גם מלך ראויטש: "עס דערמאָנט די מעשה מיט יענעם רב וואָס איז ארויס פון אלע כלים און איז גענאָגען עוקר מן השורש [זיין] א גביר א קמצן און א תקיף" ("קולטור און דערציאונג", אוקטובר 1961, עמ' 1); כלומר: זה מזכיר אותו מעשה ברב שיצא מכל הכלים והלך לעקור מן השורש גביר, קמצן ותקיף.

ונסיים במאמר של שלמה ביקל, ששם כותרתו: ארויס פון די כלים, ופתיחתו: "גענעראל דע גאַל, וואָס איז געוויינטלעך א מייסטער פון מאיעסטעטיש רואיגער און קלאָרער פראנצויזישער פראזע איז - ארויס פון די כלים, זיין רעדע איז געווען פאָלעמיש היציג, און וואָס שייך לאַגיך און פאקטן היפש פארפלאַנטערט" ("טאַג-מאַרגען-זשורנאל", 18 אוגוסט 1967); כלומר: גנראל דה-גול, שהוא ברגיל אמן של פרוזה צרפתית מרוממה שקטה וברורה, יצא מן הכלים; נאָמוו היה פולמוסי מלוהט, ומבחינת ההגיון והעובדות היה מפותל למדי.

יד

והשלמת העיון מחייבת להוסיף. כי אמנם לרוב מסתפק הביטוי בפועל-עזר, אך יש שהוא מוקיק עצמו לפועל ממש. כפי שמצינו בכל שימושו בעברית, וכן שלום עליכם: "עס שפרינגט ארויס ווידער אמאָל, דער אייגענער אקטיאָר, נאך אמאָל און נאך אמאָל, ביז ער געהט ארויס פון די כלים און זאָנט זיי מיטן הארבען וואָרט" ("כתרילעווקער טעאטער"), כלומר: שוב קופץ אותו שחקן עצמו, שוב ושוב, עד שהוא יוצא מן הכלים ואומר להם דיבור חמור; וכן בענין כלב שנטפל וחוזר ונטפל: "איהר טהוט א שפיי און לאָזט זיך געהן - דאָס הינטל לויפט אייך נאָך. איהר געהט ארויס פון די כלים, איהר האַפט אַ שטעקן און צעלאָזט זיך אויף דעם מיט כעס" ("ראבטשיק"); כלומר: אתה רוקק בו והולך-הכלבלב רץ אחרין, אתה יוצא מן הכלים, אתה חוטף מקל ומשתער עליו בכעס. וכדומה: "אין וואָס די קונדסים שרייען - אוי [אלץ] מעהר געהט בערעלע ארויס פון די כלים און ארבעט מעשים אשר לא ייעשו" ("בערעלע"); כלומר: וככל שהקונדסים מרבים לצעוק, כן מרבה דודי לצאת מן הכלים ומעולל מעשים אשר לא ייעשו: ואף: "אלע רעדען, אלע היצען, מאכען מיט

די העוד, געהען ארויס פון די כלים – האפען אויס איינס ביי דאס אנדערע די ווערטער פון מויל" ("רויטע אידעלעך"); כלומר: הכל מדברים, הכל רותחים, הכל מנענעים ידים, יוצאים מן הכלים, חוטפים זה מזה את המלים מן הפה. וכן זלמן שניאור: "אצינד גייט דער בן יחיד אינגאנצען ארויס פון די כלים. זיין גאנץ געבליבען אויג קריכט אים פון שטערן ארויס" ("פאר די זינד פון די עלטערן", טאג-מאָרגען-זשורנאל, 17 מאָרס 1963), כלומר: עתה הבן היחיד יוצא כולו מן הכלים; עינו שנשארה כתומה, מניחה מתוך המצח. וכן פינחס ביוברג בענין חותן הדורש מחתנו שיפרנס את ביתו: "ר' הערשעלע קלאפט ווידער מיטן שטעקן אויף דער פאָדלאָגע, ער גייט ממש ארויס פון די כלים – איר, איידעם, וואָס מאכט איר זיך טאמעוואטע: אם אין קמת, אין תורה" (שבת-יומטובדיקע יידן, 1949, עמ' 15); כלומר: ר' הרשלה חוזר ומקיש במקלו בריצפה, יוצא ממש מן הכלים: אתה, החתן, מה אתה מעמיד פני תם; אם אין קמת אין תורה.

וכן שמואל ניגר בדבר ביקורת על המשורר י.י. שווארץ: "ווען עס טרעפט, אז זיי [די מענטשן] פארביטערן אים אָדער זיין פאָלק דאָס לעבן, גייט ער ארויס פון די כלים, און זיין שפראך, זיין טאָן ווערט אָן די אייגענהאלטנקייט, די געלאסנקייט, די מילדקייט און אנדערע מעלות טובות, וואָס ער צייכענט זיך אויס מיט זיי" (שם, 10 מאי 1953); כלומר: ואם יקרה, כי הם [בני האדם] ממררים חייו או חיי עמו, הוא יוצא מן הכלים, ולשונו, נעימתו מקפחות את ההתאפקות, המתיונות, הרכות ושאר מעלות טובות שהוא מצוין בהן. וכן משה גרוס-צימרמן על השירה בכלל: "גייט די ליריק אמאָל ארויס פון די כלים, גיט זיך אַ חנדל מיט אויסטערלישן סטראַי" ("די גאָלדענע קייט", חוב' 40, 1961, עמ' 150); כלומר: יוצאת הליריקה לפעמים מן הכלים, מתחננת בנינונים מוזרים. ודרך שירה יעקב אדלר: "עס ווערט אַ גיהנום... דער טומעל איז גרויס / עס געהט שוין מיין ווייב פון די כלים ארויס" ("הומאָר און סאטירע", 1911, כרך א', עמ' 66); כלומר: נעשה גיהנום, המהומה גדולה, אשתי כבר יוצאת מן הכלים. וכן מוטל טאַלאַלאַייבסקי: "אויב עס זיצט אַ פארדאכט, ווי אַ שלאנג אין דיין שויס – / מאכט ניט אויס! / אויב די קאנסט, אויב די גייסט פון די כלים ארויס – / מאכט ניט אויס!" ("סאָוועטיש היימלאַנד", 1968, חוב' 5, עמ' 73); כלומר: בשבת חשד, כנחש, בחיך, אין דבר, אם תוכל, אם תצא מן הכלים, אין דבר. ואף הלל שארגל בשיר על מארק שאנאל: "דער קלויסטער דראָט מיט צלם. / דער סטראַזשיק גייט ארויס פון די כלים" (ישראל שטימע, "גחשון תשכ"ו), כלומר המנור [בית היראה] מאיים בצלב, הנוטר יוצא מן הכלים.

וההבדל שבין הדוגמאות בעברית ובין הדוגמאות ביידיש, שהראשונות באות פעמים בלא כינויים ופעמים בכינויים, מה שאין כן האחרונות הבאות תמיד בלא כינויים, כלומר: פון די כלים ולא: פון מיינע (דיינע, זיינע וכו') כלים, ולא נמצא לי

אלא חריג אחד והוא במשל של י. מאניק-לדרמאן: "דא איז דער לייב ארויס פון זיינע כלים / א קלאַפ געטאן אין טיש מיט אגעשריי" ("אין מיין גלעזערנעם טורעם", חל-אביב, תשכ"ח, עמ' 102); כלומר: וכאן האריה יצא מכליו, חבט בשולחן בצעקה. וככל המשוער, יתר על צורך המשקל, רישומו של השימוש העברי השפיע. ויש גם החרפה של היציאה, כגון יכנה"ז (ישעיה ניסן הכהן גולדברג): "דעם סודיא האָט מען פארטייטשט "עוזר דלים" איז ער פון די כלים געשפרונגען" (פעליעטאן, יודישע פּאַלקסביבליאטהעק, 1888, עמ' 291); כלומר: השופט פירשו לו "עוזר דלים" [בהקפת שמחת-תורה], קפץ מתוך הכלים. וכדומה אליעזר שטיינבארג במשל הנגר החותך כרעי שולחן: "ערשט – דאס צווייטע [פיסל] הניקט / יאָסל פון די כלים אושער שפרינגט" ("משלים", כרך ב', תשט"ז, עמ' 136); כלומר: והנה [הרגל] השניה צולעת. יוסל מן הכלים קופץ; וכן כותב אותו ממשל עצמו באגרת שלו לידירו: "אוי דער שימל האָט דא אוזי ארומגעכאפט, אז דו ווילסט מיט אלע כוחות זיך אויסרייסן אפילו פון אייגענע כלים" (ספר קהילת ליפקאני, תשכ"ג, עמ' 209–210); כלומר: אהה, העובש אפף כאן כל-כך, שאתה רוצה, בכל הכוחות, לעקור [=לחלק] עצמך אפילו מן הכלים של עצמך, וראה במתכונת זו בעברית – אברהם קריב: קולותיו [של יהודה קרני] וגויו אינם ניתנים לשיעורין, לחצאין. עזים הם חריפים הם. פורצים מכל הכלים, כאותה שקיעה "זה היה רגן גונים. בירויץ יינות" ("עיונים", תש"י, עמ' 145–146).

טו

לעומת זאת ביחס ההגרמה משמש אך פועל אחד, והרי קצת משלים – דער נסתר: "ער האָט זיך געקאָנט אַנצינדן – ווען יענער האט אים שטארק אָגעטראָטן און אים פון די כלים ארויסגעבראכט" ("משפחה מאשבוער", כנ"ל, כרך א', עמ' 332); כלומר: עשוי היה שיתלקח, אם דרכו לו [=פגעו בו] כהוגן, והוציאוהו מן הכלים; וכן: "נאָר פאר אזא ווי צאלי איז אליין אָט דער קלאנג, געווען גענוג, ער זאָל אים אויפרודערן, פון די כלים ארויסברענגען" (שם, חלק ב', עמ' 158); כלומר: אבל כזה כמו צלי [=בצלאל], דיו בשמועה כזאת בלבד, להסעירו ולהוציאו מן הכלים; או י.י. טרונק: "נאָר א האָר – וועט ער אים ארויסברענגען פון די כלים, ער וועט זיך נוקם ונוטר זיין אין אלע יידן" ("סימכע פלאכטע", כנ"ל, עמ' 171); כלומר: כחוט השערה הוא יוציאו מן הכלים ויקח נקם מכל היהודים; ויעקב גלאטשטיין חיבר מאמר ששמו: "לידער וואָס ברענגען ארויס פון די כלים", כלומר: שירים המוציאים מן הכלים; ויצחק באשוויס: "ביז איצט האָט קלמן קיינעם נישט געזאָגט קיין שלעכט וואָרט. ער איז קיינמאָל נישט אריינגעפאלן אין כעס. דער דאָזיקער שדכן האָט אים מסתמא ארויסגעבראכט פון די כלים" ("קלמן

גלעזער און זיין ווייב די קאליקע", כלומר: עד עתה קלמן לא אמר מלה רעה לשום אדם; מעודו לא נכנס לכלל כעס, מסתמא אותו שדכן הוציאו מן הכלים. וכן משה אלטמאן: "די דאזיקע אָרגאנישקייט אין שלום עליכמס שרייבן, זי האָט בלי ספק ארויסגעבראכט פון די כלים פרצן" (יידישע קולטור, 1957, חוב' 3, עמ' 43). כלומר: אורגאניזם זושבכתבתושל שלום עליכם, הוציאה בלי ספק את פרץ מן הכלים; וכדומה יחיאל הופר: "די איבערחזרונגען – קענען דעם אממיינסטן געדולדיקן לייענער ארויסברענגען פון די כלים" (אידישער קעמפער, ראש השנה תשכ"ג, עמ' 64). כלומר: החזרות עלולות להוציא מן הכלים את הסכלן שבקוראים, או מרדכי שטריגלר: "באזני שמעתי: אויף איין פארזאמלונג זיינען געקומען ווייניק מענטשן און דאָס האָט אים ארויסגעברענגט פון די כלים" (שם, 6 ינואר 1951). כלומר: באסיפה אחת באו אנשים מעט ודבר זה הוציאו מן הכלים; וראה תיאור מפורט קצת – ישראל קפלאן: "פון די כלים ארויסגעבראכט האָט אים איינער א שכן. שבת אין דער פרי צוריק פון ערשטן מגין, טרעפט ער אין גערטנדל ביים הויז א יידן, ווי ער פֿאַרעט זיך ארום א בוים מיט א רידל אין האנט, אין לעבן אים נאָך כלי-מלאכה! האט ער געקאָנט שווינגן – ?" ("א משל", די גאָלדענע קייט, כרך 50, עמ' 151). כלומר: מן הכלים הוציאו אחד שכן; בשבת בהשכמה חזר מן המגין הראשון, מצא בגינה שליד הבית יהודי המתעסק סביב אילן ומעדר בידו, ובסמוך לו עוד כלי-מלאכה!... היכול היה להחריש? ובדומה לכך א. קרפינוביץ: "מאָטקע האָט אריינגערוקט די האנט אינם שיפלאָד מיטן לייזונג. דאָס האָט שוין יודלען ארויסגעבראכט פון די כלים. ביי עלינקען האָט ניט געקאָנט זיין אזא מין זאך. אמת, יענער האָט איך גענומען, אָבער דער פאסאָן איז געווען אַן אנדערער" ("ביים ווילנער דורכהויף", תשכ"ז, עמ' 111), כלומר: מוטקה [=מרדכי] תקע כפו לתוך המגירה ודמי הפדיון שבה, דבר זה כבר הוציא את יודל [=יהודה] מן הכלים; אלינקה [=אליהו] אי אפשר שיצויר בו מין ענין כזה; אמת, אף הוא לקח, אך גוסס-הגיגונים היה אחר.

טז

לאחר הדוגמאות האלו, שבאו לשקף את הפנים השונות שבשימושה של אמירתנו, גם בעברית גם ביידיש, אנו שואלים מה לשון היתה השואלת ומה לשון היתה המשאילה, ותשובתנו, כי העברית היתה השואלת והיידיש המשאילה, שאילו היה הדבר הפוך, ניתן לתמוה על שאין למצוא דוגמת שימוש עברית קדומה יותר, מכפי שנמצאה לנו, וכבר השערתנו אמורה (במאמר הנזכר ב"לשונו לעם"), כי יסודה של המימרה הוא בענין הסוס שיצא מרימתו, באופן שתיבת כלים שתרוממה ביידיש געשריר (לדיוקה של ההגייה: gescher), וכך גם מביא זיגמונט וולף במילונו; ואחת הוראותיה כלי-

רתימה, וכן אף בידיש, וראה, למשל, נפתלי גרוס, הכותב; "ביים סוף פון גאס – פיר וועגן ווי וואגאָנען / מיט טאַפּלטע געשפּאַנען, בונטע פּערד געשירן / באהאנגען און באפארבט מיט שטרייפן און קאָלירן, – / סע קלינגען גלעקלעך און סע ווייען פּאַנען" ("לידער", ניו-יורק, 1958, עמ' 302). כלומר: בקצה הרחוב, ארבע עגלות כקרונות, ריתמותיהם כפולות, כלי-סוסים ססגוניים, מעוטרים ומצובעים בסרטים וגוונים, מצלצלים זוגים ומפנפים דגלים. ובגרמנית הפועל *schirren*, נתייחד לפעולות הרתימה כלשון *anschirren* וחילופה כלשון *ausschirren*, ומי שאומנותו בכך נקרא *Schirrmann* או *Schirrmeister* והם אף שמות משפחה, וביידיש: שערמיסטער ו-שערמאן, והביטוי *aus dem Geschirr schlagen*, כענין היציאה מן הכלים.

והיו שחשו בכך וראה, למשל, מלך ראויטש על יעקב גלאטשטיין: "מעג ער זיך דערלויבן אויך יעדן מאמר ויינעם ארויס שפרינגען פון די כלים. ער האָט זיך מלכתחילה קיינמאָל אין קיין כלים – כאַמאַטן און פּאַסטראַנקעס-נישט אייגענע-שפּאַנט" (אידישער קעמפּער, 20 ינואר 1963), כלומר: תיתי ליה, שהוא בכל מאמר שלו קופץ מן הכלים, מלכתחילה לא רתם את עצמו בשום כלים – אפסרים ופרומביות.

יז

אבל ראייה חותכת היא מציאותה של מימרה מקבילה והיא: ארויס פון די האָלאָבליעס, ותיבת האָלאָבליעס, היא התיבה האוקראינית והבילורוסית, שנכנסה לפולנית, *hołobla* (ברוסית: *ogloble*) והוא כינוי שני היצולים, שרתום בהם הסוס היחיד, שלא כתיבת *dyszal*, שהוא כינוי ליצול האחד, שרתום בו זוג סוסים. כי הפולנית שאלה את התיבה משכנותיה מוכיחה אות הפתיחה *h* שלא נעשתה *g*, כדרך שמוכיחות גם תיבות אחרות: *hałas* [=מהומה], *hulac* [=להתהולל], *hreczka* [=כוסמת] וכדומה, וכך נכנסה גם לידיש. לפי שימושה היא מצויה בעיקר בלשון רבים, כדרך מלים אחרות, ששימושן הרגיל בוזג, כגון *cholew* [=בתי-שוקיים], אבל יש גם לשון יחיד: עמעצן דערלאנגען מיט א האלאבליע [=לחבול מישו ביצול]; מאכן פונעם מויל א כאָליעווע [=לעשות את הפה כבית-שוקיים], או שימושן הרגיל בריבוי: בעבעכעס [=כלי מיטה ואביוזריהם], אבל ראה הירש רייטמאן, בתארו כיצד חוכר-הנרות היה נוטל עבוט: "א ספר, א ביכעל / דעם קינד'ס א שיכל / א קישען, א בעבעך / אויסן וויגעלע געבעך" ("דער קיטטעל", ווינא, 1860). כלומר: ספר [קודש] וספר [חול], נעל של תינוק, כר, כלי-מיטה מעל עריסת התינוק, ואפשר החרוז גרם.

והן תיבת האָלאָבליעס מצויה בידיש לגופה וראה, למשל, אברהם צוקרמאן: "ער האָט אויס געקליבען עטליכע ביימער וואָס פון זיין זאָל ער מאכען רעדער, האָלאָב-

ליעס" ("יענטע דיא גנידה", וורשה, 1886, עמ' 20); כלומר: בחר אלו אילנות שבהם יעשה אופנים, יצולים; או ביתר פירוט עוזר בלושטיין: "איהר מיינט, רבי, אַז דאָס פערדל אליין איז בייא מיר אזא געראַטענער?... בייא מיר איז אלץ סאמיע לוטשיע... זענעכטס, זאג איך אייך, קלאָר ווי וואסער... די האַלאַבליעס... איהר גוט אַקוק דיא האַלאַבליעס... היינט דער האַמיט" ("דער ביטערער טראַפּען", וורשה, תרנ"ד, חלק א', עמ' 26); כלומר: כסבור אתה, רבי, כי אך הסוס הוא מוצלח אצלי; אצלי הכל מן המיטב; עיטרן אני אומר לכם, צח כמים; היצולים, שים עינך ביצולים, ומה גם האפסר, וכן: "האַט גענומען ערצעהלען ווייטער פון דו עס, פון האַמיט ען, פון האַלאַבליעס (דייקסעל)" (שם, עמ' 28); כלומר: בא להמשיך ולספר על עולים, יצולים, אפסרים. וראה לפרש את התיבה, וכדרכם של קצת משכילים פירש את התיבה הידועה יותר: האַלאַבליעס בתיבה הידועה פחות: דייקסעל. היא Deichsel הגרמנית, שהיא בסלאווית וביידיש: די שעל, ואולי כיוון, כדרכם, ללמד גרמנית. ודוגמאות צעירות יותר – א.י. לייזרוביץ: "פאריחומט שטעהן שליטלעך לעהר / אין טיעפען שניי פערשטעקט; / ווי הענד וואס בעטען רחמים שטיל / האַלאַבליעס אויסגעשטרעקט" ("די וועלפישע חתונה", ווילנא, חש"ד, עמ' 28), כלומר: מיוזמות עומדות מגררות-שלג ריקות, חבויות בשלג העמוק, כידיים המבקשות חרש רחמים, יצולים מזוקפים.

ובלשון יחיד מנדלי: "מיינ פערדיל – איז געשטאנען זעהר רוהיג, געקראצט דעם האלו אין האַלאַבליע און איז פונם שטעהן אפנים שטארק צופרידען געווען" ("דאָס קליינע מענטשעלע", ווילנא, תרל"ט, עמ' 9), כלומר: סוסי עמד ברוב שקט, גירד צווארו ביצול והיה, כנראה, מרוצה מאד מעמידתו. וכן א. לייטווי: "א מאן בין איך א גבר געווען – / נור פלוצלונג האט א דונער מיך / דערשלאָגען – א האַלאַבליע איז / פון הינטען מיר אין רוקען גלייך / אריינגעפאָהרען – טראַך!" ("אין פאָדראד", ווילנא, 1909, עמ' 18); כלומר: לפני הייתי גבר [= בעל כוח], אך פתאום הכני רעם, יצול מאחור ישר גבני נתקע. ודוגמה צעירה יותר ישראל קפלאַן: "גאנץ אפט פלעגען זייערע ביידנס פורן זיך טרעפן און מאכן שטיקער וועג צוזאמען. ניט איין מאָל האָט איינער דעם צווייטן ארויסגעהאַלפן מיט א האַלאַבליע, ראַד, אַקס" ("אויפן שטעטלשן שליאך", די גאַלדענע קייט, 1960, כרך 38); כלומר: לעתים קרובות היו עגלות שניהם מזדמנות ועושות כברות-דרך יחדו; לא אחת היו עוזרים זה לזה ביצול, אופן, ציר.

ובאחרונה נציין אף שימוש בצורה הרוסית – י.ח. ברנר בתרגום של סקיטאַלץ: "די פערד אויסגעשפאנט פון די וועגען האָבען זיך דאנעבען געפאשט, די אַגלאַבליעס אויסגעהויבען אין דער הויך" ("פעלד געריכט", תרס"ז, עמ' 12); כלומר: הסוסים שהותרו מן העגלות רעו בסמוך, היצולים וקופים כלפי מעלה.

יח

משעמדנו על שימושה המצוי של תיבת האֶלְאָבְלִיעַס, דין לעיין בביטוי המצוי: אַרױס פֿון די האַלְאָבְלִיעַס, שכמותו כביטוי: אַרױס פֿון די כלים - י. ליצקי על ארבעה שנכנסו לפרדס: "בן עזאי" - האַט זיך אַרױנגעלאָזט אין רוחניות, בן זומא איז פארמישט געווארן, אחר איז גאַר אַרױס פֿון די האַלְאָבְלִיעַס" ("דאָס משלחת", זײַטומיר, תרל"ו, עמ' 38); כלומר: בן עזאי הכניס עצמו ברוחניות, בן זומא נתבלבלה דעתו, אחר יצא לגמרי מן היצולים. וכן שמ"ר: "אלס סאלאַמאַן האַט - - איר ערקלערט זיין גרויסע ליבע צו איר - - דאָ איז זי שוין אַרױס פֿון דיא האַלְאָבְלִיעַס, אונ האַט אָן געהויבען זיך בריקען וויא אוילדער פערד" ("ראשקעלע קאַזאַק", ווילנא, תרמ"ח, עמ' 18). כלומר: כאשר סלומון [=שלמה] התודה על אהבתו הגדולה אליה, כבר יצאה מן היצולים והתחילה מבעטת כסוס פרא. וביתר הדגשה: "אונ אלס זיא איז איינמאַהל געזעסען דער בייא וויא יעקיל דער שדכן האַט פאַרגעלייגט פאר איהר פאַטער דעם שידוך מיט איהר געליעבטען לייזערקען, אונ דער פאַטער האַט דעם שדכן דערפאר גוט אָנגעזידעלט, האַט זי זיך מיטגעגעווען איין מאָהל פאר אלע מאָהל זיא מוז אַרױס שפּרינגען פֿון דיא האַלְאָבְלִיעַס, אונ זאגען אָפֿן דעם פאַטער אז זיא וויל פֿון קיין אנדער שידוך ניט הערען" (הנ"ל, "דער קאַרטענשפּיעלער", וורשה, 1890, עמ' 22). כלומר: ומעשה שיסבה בשעה שיעקיל השדכן הציע לפני אביה שידוך עם אהובה לייזרקא, והאב חירף במאד את השדכן על כך, נמלכה בדעתה כי, אחת ולהמיד, עליה לצאת מן היצולים, ולומר בגלוי לאביה, כי היא מסרבת לשמוע על כל שידוך אחר.

והרי דוגמה לשימוש גרוש ביד מחבר, כמשפטו של ליאון קוברין במחזותיו המשופעים דרך שית עממי - דברי אלמן העומד לשאת אשה צעירה: "האַט רחמנות קינדערלאך, מאמע, ווייזט איר אלע א פריינטלעכע מינע, ווייל, חס וחלילה, איך וועל נאָך פֿון די כלים אַרױס" ("דער גאַלד שטראָם", דראמאטישע שריפטן, 1952, עמ' 100). כלומר: רחמו ילדים, אמא, תראו לה פנים מסבירות, גוירה שאצא מן הכלים. ומכאן: "היינט איז מיר ערשט קלאָר געוואָרן, פאר וואָס דאָ איז אזא הפקר וועלט, מענטשן האָבן דאָ קיין דאגות ניט, איז א כפרה דאווענען, א כפרה א באַרד, א כפרה דער יידישער פנים, און די גאנצע אידישקייט. עס איז זיי אויגוט, שפּרינגען זיי פֿון די האלאבליעס. ווי איך האָב געזאָגט, דער אויסגעפאשעטער בולאנער זשערעבעץ, סיי די מאנסבילן סיי די ווייבער, א גיכפה אויף זיי - וועגן חיונה דארף מען ניט דאגהנען, שפּרינגט מען פֿון די האַלְאָבְלִיעַס. מען באַדט זיך אין וואוילטאג" ("די נעקסט דאַריקע", שם, עמ' 187), כלומר: אך היום נתחורר לי, על שום מה כאן עולם - הפקר כזה, הבריות אין להם כאן דאגות, כפרה - התפילה, כפרה - הזקן, כפרה - הפנים היהודיות, וכל היהדות כולה; אם טוב להם כל כך, הרי הם קופצים מן

היצולים; כפי שאמרתי, סייח צהבהב-דהה מפוטם; הן הגברים הן הנשים; נכפה עליהם, דאגת פרנסה אין להם, קופצים מן היצולים, רוחצים בתענוגות. וכן: "דו וויסט, אז איך האב דרך ליב, מינקע, אָבער אלץ דארף זיין מיט א טאָלק, מיט אן אויסרעכנונג, גלאט אריינשפרינגען ווי א פערד אין די האַלאַבליעס, איז ניט קיין ביזנעס ("דעם דאקטערס ווייבער", שם, עמ' 223), כלומר: ידעת כי אני אוהבך, מינקא, אבל הכל צריך שיהא בו שכל, מעשה-חשבון, סתם לקפוץ כסוס אל היצולים אין זה עסק. והוא שימוש, שנראה בו בבירור המעבר מן המוחש אל המושאל. אבל היציאה מן הכלים נעשתה ביטוי השגור, מה שאין כן הכניסה אליהם והישיבה בתוכם. ואם בידידי כך, בעברית על אחת כמה וכמה, והיוצא מן הכלל שהוא כמעשה שעשוע, לא בא אלא לקיים את הכלל; וראה, למשל, דב חומסקי: "השומע - אזניו לא תצלינה / אפילו יגונב יותר משמץ. / הרואה - נשאר בתוך כליו, / הכל מובן לו מאליו" (משא, כ' כסלו תשכ"ה).

אך נחזור אל ליאון קוברין ונראה בדוגמות הזימון של שני הביטויים שלנו, וכן: "דו מיינסט עפעס, אז איך בין פון אייון, הא, פון אייון? איך קען נאך, חלילה, ארויס-שפרינגען פון די כלים און גאָט וויסט, וואס וואָר, אז א ווייב איז ווא ווילד פערד און מען מוז איבער איר שטענדיק האלטן די לצות [=לייצעס], אניט שפרינגט זי פון די האַלאַבליעס - - אמת, אמת, זי שפרינגט פון די האַלאַבליעס. זי טוט וואָס זי וויל, און ער גארנישט" ("דער גאלדענער שטראָם", שם, עמ' 104), כלומר: אתה סבור, שאני עשוי ברזל, הא, עשוי ברזל, עודי עלול, חלילה, לקפוץ מן הכלים והשם יודע האמת, כי אשה היא סוס-פרא וצריך להחזיק מעליה תמיד את הפרומביות, שאם לא כן היא קופצת מן היצולים; אמת, אמת, היא קופצת מן היצולים; היא עושה כחפצה והוא לא כלום. כאן יש הבחנה בין שתי הקפיצות, קפיצתו שלו, מן הכלים, ענינה ריתחת-כעס, קפיצתה שלה, מן היצולים, פריקת עול. אך הנה דוגמה מובהקת, שבה שני הביטויים הוראתם אחת: "דו הערסט? איך שפרינג ארויס פון די כלים - האַלט מיר די הענט, מחמת, מחמת... איך קען ניט! איך שפרינג פון די האַלאַבליעס! אייכל אים צעפאל-קעווען די ביינער!" ("די נעקסטדאָריקע", שם, עמ' 142), כלומר: אתה שומע, אני קופץ מן הכלים, החזק את ידי, מחמת, מחמת שאיני יכול [עוד], אני קופץ מן היצולים; אַמקל את עצמותי.

ומן הענין אף להעיר, כי המחבר מטריח האַלאַבליע בלשון יחיד, יצול ממש, ככלי איום ופעולה בשטף המחזה ושיחו, וכן: "פאראכטאָגן וונטאָגן איז דער שווער ארויס פון די כלים, האט אויסגעריסן א האַלאַבליע פון א וואָגן און גענומען מיט איר האקן וועלוועלען. אנס וואָס איך בין דערביי געווען, האָב איך גענומען וויינען. דעמאָלס האָט דער שווער די האַלאַבליע אוועקגעווארפן" (שם, שם עמ' 139),

כלומר: לפני שבוע, בשבת שלהם, חמי יצא מן הכלים, עקר יצול מן העגלה והתחיל חובט בוולוול; גם שהייתי באותו מעשה, התחלתי לבכות, או אז חמי זרק את היצול. וכן בכמה דוכתי (שם, עמ' 175, 189).

יט

ונסיים בכמה דוגמאות מסוגי ספרות שונים – בסוג הסיפור: דער נסתר שימוש כפשוטו בענין סוסים: "האָבן זיך מיט אימפעט און נאָך האסטיגער א ריס און א הויב געטאָן, פון שפאן און האָלאַבליעס ארויס און ווילד און מבולבל פון מענשנס הענט זיך געריסן" ("געדאכט", 1922, כרך א', עמ' 105); כלומר: בתנופה וביתר חפזה ניתקו ונתרוממו, יצאו מריתמה ויצולים ונחלצו, פראים ומבולבלים, מידי אדם. ואילו ש. מילר שימוש כהשאלתו בענין חולה המצווה על שמירה במוזנות והוא מקיימה בביתו, בפיקוחה של אחות, החשובה לו כאם, ומפירה מחוצה לו: "איז איין פארנאכט ארויס פון די האָלאַבליעס, לא די ער האָט געמאכט א פאָר שנעפסלעך אין א שיינק, האט ער נאָך געבראכט א פלעשל בראָנפן א היים" ("חי געלעבט", לוס-אנג'לס, 1959, עמ' 168). כלומר: ערב בערבים יצא מן היצולים, לא די שלגם כמה כוסיות יי"ש בבית מרוח, עוד הביא בקבוק יי"ש הביתה. בסוג הזכרונות – דוד סלצר שימוש המקיש ממעשה סוס על מעשה אדם: "זיין פאָטער פלעגט אים צווארפן א בייזן בליק, ווי א ספריטנעם לאָשיק, וואָס טריט ארויס פון די האָלאַבליעס, און בענטשיק פלעגט צוריק זיך אינשטילן און ווידער אונטערהאלטן דעם טאטן ווי זיינע ברידער" ("בילדער און געשטאלטן", ניו-יורק, תשכ"א, עמ' 244); כלומר: אביו היה מטיל בו מבט רגז, כאל סייח זרין [=מחוסם] היוצא [=הפוסע] מן היצולים, ובנציק [=בן ציון] היה חור ומשקיש וממשיך לסייע בזימרתו לאביו כמו אחיו. בסוג הביקורת – כוון ליאו פינקלשטיין בספרו על פישל בימקו: "ווען ס'איז געקומען ס'בלוטיק געוויטער פון דער ערשטער מלחמה, איז ס'שטעטלדיקע לעבן ארויס פון די האָלאַבליעס, אָבער שפעטער האָט כמעט אלץ צוריק אָנגעהויבן נאָרמירן" ("דאָרט און דאָ", 1950, עמ' 129); כלומר: בבוא סערת-הדמים של המלחמה הראשונה יצאו חיי העיירה מן היצולים, אולם אחרי כן כמעט הכל חזר לתיקנו. וכן מרדכי ירדני על השחקנית אידה קאמינסקה: "נישטאָ אזא זאך ביי איר ווי איבערכאפן די מאָס – און פון ארויסגיין פון די "האָלאַבליעס" שוין אָפגערעדט" (פרייע ארבעטער שטימע, 1 דצמבר 1969), כלומר: אין אצלה דבר כגודישת הסאה, לא כל שכן כיציאה מן היצולים".

אם נבקש לסכם נאמר, כי שימוש המצוי של הביטוי: ארויס פון די כלים בהשאלתו ושימוש המצוי של הביטוי: ארויס פון האָלאַבליעס חלוקים בדגש של הוראתם, שהראשון נוטה יותר למשמע של פריקת יצר-הכיבוש והאחרון נוטה

יותר למשמע של פריקת משא־המשמעת, וודאי התיבה העברית כפשוטה, הכוללת וסובלת פירושים הרבה, היא שהוליכה לדגש האחד, כשם שתיבת יידיש כפשוטה, המיוחדת ואינה סובלת אלא פירוש אחד, הוליכה לדגש האחר. ואכן האומר: ארויס פון די כלים שוב אינו רואה לפניו את כלי־הריתמה, ואילו האומר: ארויס פון די האלא בליעס רואם לפניו, אף כי הוראתם אחת. עד היכן הדברים הגיעו ניתן ללמוד מדוגמה של א. מ. פוקס, המתאר סוס עלוב, בילמע [=תבלול] שמו, שבבליז גירשו והוא גע ונד ונוכר זימון עם סוסה נגידית שהשתוללה בזעפה: "זי האָט געפאטשט מיטן לאנגען שיינעם וויידל, אין צעפייערטער בהלה געשטויסן מיטן קאָפּ, גרייט דורס צו זיין, געשריגן, זיך געוואָרפן ווי אין קדחת. דעמאָלט איז שוין בילמע ארויס פון די כלים. זיין גרימצאָרן האָט אויפגעוואָטן מיט פינצטער ביזן ברום" ("די נאכט און דער טאג", ניו־יורק, תשכ"א). כלומר: הצליפה בזנבה הארוך והנאה, בבהלה מלוהבת נגחה בראשה, מוכנה לדורס, והתגוללה כשרויה בקדחת; או אז בילמע כבר יצא מן הכלים; חמתו התרתחה בנהמת־רוגזה אפלה.

והביטוי שלנו אי אפשר לפרשו כאן אלא כדרך המשל למי שיצא מכל גדר של מתינות וכולו כעס, כי אם לדרך הפשט הרי אותו סוס לא היתה לו ריתמה כלל. אבל שני הביטויים יסודתם אחת ומשותפת – הבהמה, ביחוד הסוס, המורדת על ריתמתה ופורקתו מעליה וניתנו ענין לענות בו כדרך המשל, שראינו שימושיו.

ירושלים, אדר תשל"א.